

GEIRIADUR
PRIFYSGOL CYMRU

GEIRIADUR PRIFYSGOL CYMRU

A DICTIONARY OF THE
WELSH LANGUAGE

CYFROL I
A—FFYSUR

*Cyhoeddwyd ar ran
Bwrdd Gwybodaeth Celtaidd
Prifysgol Cymru*

CAERDYDD
GWASG PRIFYSGOL CYMRU

1950—2002

Ⓓ Hawlfraint Prifysgol Cymru, 1950–2002
© Copyright University of Wales, 1950–2002

Adargraffwyd 2004
Reprinted 2004

ISBN: 0-7083-0504-0 (Cyfrol I / *Volume I*)
ISBN: 0-7083-1806-1 (Set o bedair cyfrol / *Set of four volumes*)

CYSODWYD YN RHYDYCHEN GAN WASG PRIFYSGOL RHYDYCHEN
AC YN ABERYSTWYTH GAN STAFF Y GEIRIADUR
ADARGRAFFWYD GAN ANTONY ROWE CYF., CHIPPENHAM

TYPESET IN OXFORD BY OXFORD UNIVERSITY PRESS
AND IN ABERYSTWYTH BY THE DICTIONARY STAFF
REPRINTED BY ANTONY ROWE LTD., CHIPPENHAM

GEIRIADUR PRIFYSGOL CYMRU

Llyfrgell Genedlaethol Cymru / National Library of Wales, Aberystwyth, Ceredigion, SY23 3HH
Ffôn/Tel: (01970) 627513 Ffacs/Fax: (01970) 627066 geiriadur@cymru.ac.uk www.cymru.ac.uk/geiriadur

Golygyddion ~ Editors

R. J. THOMAS, M.A. (1938–75) GARETH A. BEVAN, M.A. (1975–2002)
PATRICK J. DONOVAN, M.A. (1998–2002)

Y Staff Olygyddol ~ The Editorial Staff

THOMAS WILLIAMS, B.A. (1929–64) W. J. DAVIES, B.A. (1948–54) HELGA RICHARDS, B.A. (1948–52)
R. GERAINT GRUFFYDD, B.A., D.PHIL., D.LITT., F.B.A. (1953–5) GERAINT DAVIES, B.A. (1954–5)
ALED RHYS WILIAM, B.A., D.PHIL. (1954–6) ELFYN JENKINS, B.A. (1956–86)
GWILYM LL. EDWARDS, M.A. (1956–87) W. NORMAN HOWELLS, B.A. (1959–63)
TEGWYN JONES, M.A. (1963–96) M. T. BURDETT-JONES, B.A. (1978–2001)
ROBERT J. JONES, B.A. (1978–82) DELYTH PRYS, B.A. (1978–80)
SYLVIA MORGAN, B.A., D.PHIL. (1979–80) PATRICK J. DONOVAN, M.A. (1980–98)
ANDREW HAWKE, B.A. (1983–2002) RICHARD M. CROWE, B.A., PH.D. (1986–99)
MANON W. ROBERTS, B.A., PH.D. (1987–2002) LISA M. TIPLADY, B.A. (1997–9)
G. ANGHARAD FYCHAN, B.A. PH.D. (1997–2002) MARIAN B. HUGHES, B.A. (1999–2001)
RHYS TUDUR, B.A., PH.D. (1999–2001)

Cynorthwydd Golygyddol ~ Editorial Assistant

EIRLYS HUWS, B.A. (1983–2002)

Golygyddion Ymgynghorol ~ Consulting Editors

SYR IFOR WILLIAMS, M.A., D.LITT., LL.D., F.B.A. (1948–65)

YR ATHRO EMERITUS HENRY LEWIS, C.B.E., M.A., D.LITT., LL.D. (1966–8)

YR ATHRO EMERITUS J. E. CAERWYN WILLIAMS, M.A., B.D., D.LITT., D.LITT.CELT., F.S.A., M.R.I.A., F.B.A. (1970–99)

YR ATHRO EMERITUS R. GERAINT GRUFFYDD, B.A., D.PHIL., D.LITT., F.B.A. (1999–2002)

Bwrdd Golygyddol ~ Editorial Board

ELWYN DAVIES, M.A., M.Sc., PH.D., LL.D. YR ATHRO SIONED M. DAVIES, B.A., D.PHIL.

YR ATHRO EMERITUS HYWEL TEIFI EDWARDS, M.A.

YR ATHRO EMERITUS D. ELLIS EVANS, M.A., D.PHIL., D.LITT., M.R.I.A., F.B.A.

YR ATHRO EMERITUS D. SIMON EVANS, M.A., B.D., B.LITT., D.LITT.

YR ATHRO EMERITUS A. O. H. JARMAN, M.A. YR ATHRO BRANWEN JARVIS, M.A., PH.D.

YR ATHRO DAFYDD JOHNSTON, B.A., PH.D. YR ATHRO EMERITUS BEDWYR LEWIS JONES, M.A.

E. WYNN JONES, B.Sc., M.A. YR ATHRO GLYN E. JONES, M.A., PH.D., DIP.PHON.

YR ATHRO EMERITUS R. M. JONES, M.A., PH.D., D.LITT., F.B.A.

YR ATHRO EMERITUS THOMAS JONES, M.A., D.LITT. M. A. R. KEMP, B.Sc., PH.D.

YR ATHRO EMERITUS CERI W. LEWIS, B.A., F.S.A., F.R.HIST.S.

YR ATHRO D. LLWYD MORGAN, B.A., D.PHIL., D.LITT.

YR ATHRO EMERITUS T. J. MORGAN, M.A., D.LITT., LL.D.

SYR THOMAS PARRY, M.A., D.LITT., D.LITT.CELT., LL.D., F.B.A.

SYR THOMAS PARRY-WILLIAMS, M.A., PH.D., D.LITT., LL.D.

JEFFREY D. PRITCHARD, M.A. YR ATHRO MELVILLE RICHARDS, M.A., PH.D.

BRYNLEY F. ROBERTS, C.B.E., M.A., PH.D., D.LITT., F.S.A., F.L.A.

J. GARETH THOMAS, O.B.E., M.A., LL.D. YR ATHRO EMERITUS GWYN THOMAS, M.A., D.PHIL.

YR ATHRO GRUFFYDD ALED WILLIAMS, B.A., PH.D.

YR ATHRO EMERITUS G. J. WILLIAMS, M.A. L. E. WILLIAMS, B.A., PH.D.

YR ATHRO EMERITUS STEPHEN J. WILLIAMS, M.A., D.LITT.

RHAGAIR

YN fuan wedi sefydlu Bwrdd Gwybodau Celtaidd Prifysgol Cymru yn y flwyddyn 1919, un o'r gorchwylion y penderfynwyd ymgymryd â hwy ydoedd paratoi geiriadur Cymraeg ar ffurf *The Oxford English Dictionary*. Cychwynwyd y gwaith hwn yn y flwyddyn 1921 dan arolygiaeth y Parch. J. Bodvan Anwyl yn Llyfrgell Genedlaethol Cymru, Aberystwyth; ac yno ar hyd y blynyddoedd y cafodd y Geiriadur loches, a'r defnyddiau geiriadurol cyflawnaf yn unman, yn llawysgrifau a llyfrau printiedig, yn hwylus wrth law. Yn 1993 symudodd y Geiriadur i adeilad pwrpasol gerllaw'r Llyfrgell, dan yr unto â'r Ganolfan Uwchefrydiau Cymreig a Cheltaidd.

Amcan y Geiriadur hwn yw cyflwyno yn nhrefn yr wyddor y geiriau hynny a ffurfiodd eirfa'r iaith Gymraeg o'i chychwyn cyntaf hyd heddiw, gan nodi amrywiol ffurfiau'r geiriau hynny, eu gwahanol ystyron a'r cyfystyron Saesneg yn ogystal â'u tarddiadau, hyd y gellir. Sylfaen yr ymdriniaeth hanesyddol hon yw'r casgliad dyfyniadau a grynhowyd ar slipiau allan o lawysgrifau a llyfrau printiedig gan nifer o ddarllenwyr cyflogedig a chan lu o ddarllenwyr gwirfoddol ar hyd a lled y wlad. Cynhwyswyd yn y maes darllen cyffredinol hwn lawer o lawysgrifau heb eu cyhoeddi, bron yr holl lyfrau printiedig hyd at y flwyddyn 1800, ynghyd â detholiad helaeth o lenyddiaeth y ddwy ganrif ddilynol. Mawr yw dyled y Geiriadur hwn, wrth reswm, i lawer geiriadur o'i flaen, ond yn bennaf oll dyledus yw i orchestwaith anorffen yr Athro J. Lloyd-Jones, *Geirfa Barddoniaeth Gynnar Gymraeg* (1931–1963).

Yn wyneb prinder geiriaduron Cymraeg ar ôl y Rhyfel a'r galw taer am gyflenwi'r diffyg, barnwyd yn y flwyddyn 1948 fod defnyddiau digonol wedi eu casglu at lunio geiriadur llai na'r geiriadur mawr bwriadedig. Ac felly tua diwedd y flwyddyn honno penodwyd staff fechan i ymgymryd â'r gwaith, a Syr Ifor Williams yn olygydd ymgynghorol ac Athrawon Cymraeg Colegau'r Brifysgol yn ffurfio bwrdd golygyddol.

Bu llawer o bobl yn darllen ar gyfer y Geiriadur, yn cynorthwyo ynglŷn â'r llyfrau a'r llyfryddiaeth, ac yn barod iawn eu cymwynas o dro i dro yn y Llyfrgell, y Brifysgol, a'r tu allan. Yn anffodus, nid oes modd eu rhestru, nac ychwaith aelodau'r staff cyn 1948, ond mawr yw ein dyled a'n diolch iddynt oll.

TREFN A CHYNLLUN Y GWAITH

Y MAE'R defnyddiau a drafodwyd wrth baratoi'r Geiriadur wedi eu casglu o'r ffynonellau a restrir ar ddiwedd y gyfrol olaf ynghyd â chyfran o lenyddiaeth y ddwy ganrif ddiwethaf na chynhwysir yn y rhestr. Gan gymryd y casgliad hwn yn sylfaen, amcanwyd cynnwys cynifer o eiriau ag a ddigwydd mewn llynyddiaeth ac ar lafar, a hefyd ddetholiad o eiriau technegol y celfyddydau a'r gwyddorau yn ogystal â geiriau ansathredig a ddefnyddiwyd mewn rhyw gyfnod neu'i gilydd yn ystod datblygiad yr iaith.

Fel arfer rhestrir *enw* dan y ffurf unigol; *berf* dan y person cyntaf unigol amser presennol mynegol a'r berfenw; *ansoddair* ac iddo ffurf wrywaidd a benywaidd dan y ffurf wrywaidd.

1. Y mae trefn erthygl ar air yn dilyn y patrwm canlynol:

- (i) Y dangosair.
- (ii) Elfennau'r gair neu ymdriniaeth â'i darddiad mewn bachau petryal.
- (iii) Y rhan ymadrodd a gwybodaeth ramadegol ychwanegol.
- (iv) Rhaniadau'r ystyron ynghyd â chyfystyron. Rhoddir diffiniad o bob ystyr Saesneg. Lle bo gair neu un o'i ystyron o ran ei ddefnydd yn perthyn i wyddor arbennig, nodir hynny'n union o fiaen y diffiniad, e.e. *Athr.*, *Crdd.*, *Gram.*, *Rhif*.
- (v) Ar ôl pob diffiniad, cyfeiriad at ffynonellau, gyda dyfyniadau yn dangos oed, lleoliad a gwahanol ystyron y gair; dyddiad yn unig a roddir i air neu i un o'i ystyron a ddigwydd am y waith gyntaf ar ôl 1800, ond y mae eithriadau i hyn.
- (vi) Lle bo amrywiadau ar ffurf gair, cynhwysir hwy gyda chyfeiriadau neu ddyddiadau'r enghreifftiau cynharaf ohonynt dan y penawd *Amr*.
- (vii) Cyfuniadau o'r gair mewn ymadroddion a phriod-ddulliau gyda chyfystyron Saesneg, a chyfeiriadau neu ddyddiadau'r enghreifftiau cynharaf ohonynt dan y penawd *Cfn*.

2. Rhestrir y byrfodau llyfryddol ar ddiwedd y gyfrol olaf.

3. Parthed cynnwys rhai o'r llawysgrifau, dyddiad neu gyfnod ysgrifennu'r llawysgrifau hynny a nodir wrth amseru dyfyniad, weithiau rhoddir dyddiad y llawysgrif mewn cromfachau ar ôl dyddiad tybiedig y cyfansoddi. I'r gwrthwyneb hefyd, lle bo llawysgrifau o waith dilys bardd yn ddiweddarach na'i gyfnod, fe amserir dyfyniadau ohonynt, ar awdurdod ymchwilwyr, yn unol â chyfnod neu ddyddiadau'r bardd hwnnw.

GENERAL ORDER AND ARRANGEMENT OF THE DICTIONARY

THE material used in the preparation of the Dictionary has been collected from the sources listed at the end of the final volume, together with a large portion of nineteenth- and twentieth- century literature, which is not listed. It is intended to include in the Dictionary all words in literary and colloquial use, a selection of the technical terms of the arts and sciences, and those obsolete or archaic words which have been in use at different periods in the development of the language.

The catchwords have been arranged following Welsh alphabetical order thus: *nouns* under their singular forms; *verbs* under the first person singular present indicative and verb-noun forms; *adjectives* having both masculine and feminine forms under the masculine.

1. An article is arranged as follows:

- (i) Catchword.
- (ii) Etymology or treatment of the source of the word enclosed in square brackets immediately after the catchword.
- (iii) The part of speech and additional grammatical information.
- (iv) Classification of meanings with equivalents in English. A definition of each English meaning is given. To indicate that a word or one of its meanings is restricted in usage to a specific branch of knowledge, the definition is preceded by the relevant abbreviation, e.g. *Athr.* (Philosophy), *Crdd.* (Music), *Gram.* (Grammar), *Rhif.* (Arithmetic).
- (v) After each definition, a reference to the sources giving date and location of the word, followed by a quotation illustrating its meaning; the date alone is almost invariably appended to a word or meaning appearing for the first time after 1800.
- (vi) Variant forms (where they occur) together with references or dates of earliest examples, under the heading *Amr.*
- (vii) Combinations of the word in phrases or idiomatic expressions with English translation and also references, or dates of earliest examples, under the heading *Cfn.*

2. All references to sources of quotations and examples are listed at the end of the final volume.

3. A quotation from a manuscript is generally dated according to the period of the actual writing of the manuscript. Occasionally the date of the manuscript is given in parentheses following the supposed date of composition. On the other hand, where a manuscript contains an author's authentic work, quotations therefrom are dated, on the authority of scholars, to coincide with the author's *fioruit*, even though the manuscript itself may belong to a later period.

4. The English meanings of the Welsh abbreviations are listed on pages xiii–xiv.

BYRFODDAU TERMAU A GEIRIAU*

a.: ansoddair, ansoddeiriol	C.: Canol	dfn.: dyfynedig, dyfyniad	<i>g.b.</i> : geirfâu'r beirdd
<i>a.</i> : <i>ante</i>	C.C.: cyn Crist	diar.: diarhebion	Gael.: Gaeleg
abl.: abladol	<i>c.d.</i> : Cerdd Dafod	dib.: dibynnol	Gal.: Galeg
abs.: absoliwt	Caerf.: Caerfyrddin	difr.: difriol	<i>Gardd.</i> : Garddwriaeth
ac.: acen(iad, -nog)	Caern.: Caernarfon	diff.: diffiniad	geir.: geiriadur (-on, -ol)
<i>Adar.</i> : Adareg	camdrdd.: camdarddiad	digr.: digrif	geird.: geirdarddiad, geir-
adarg.: adargraffiad	cdr.: cydradd	dihar.: dihareb	darddol
adf.: adferf	cdrn.: cadarnhaol	dil.: dilynol	gen.: genidol
adff.: adferfol	<i>Cem.</i> : Cemeg	Dinb.: Dinbych	Germ.: Germaneg
adff.: adffurfiad	cen.: cenedl	dir.: diriaeth(ol)	gl.: glos ar
afr.: afreolaidd	Cered.: Ceredigion	dirm.: dirmygus	gn.: geiryn(nol)
aff.: affeithiad, affeithiol,	cf.: cymharer	disg.: disgynedig	godd.: goddefol
affeithiedig	cfdds.: cyfaddasiad	disgr.: disgrifiadol	goddrr.: goddrych(ol)
Alm.: Almaeneg	cfl.: cyflwr	diw.: diwedd(ar)	Goed.: Goedeleg
<i>Amaeth.</i> : Amaethyddiaeth	cfln.: cyflwynol	<i>Diwin.</i> : Diwinyddiaeth	gofl.: gofynol
amh.: amheus	cfn.: cyfuniad(au)	diwyg.: diwygier, diwygiedig	gogll.: gogledd
amhd.: amhendant	cfns.: cyfansawdd, cyfansoddair	dll.: deilliad	gol.: golygydd, golygywd gan
amhff.: amherffaith	cfr.: cyfeiriad, cyfeiriol	dng.: dangosol	Gorff.: Gorffennaf
amhrs.: amherersonol	cfrch.: cyfarchol	drb.: derbynol	<i>Gors.</i> : Gorseddol
amr.: amrwyiad(au), amrywiol	cfrt.: cyfartal, (gradd) gyfartal	<i>Drq.</i> : Daeareg	Goth.: Gotheg
ams.: amser	cfst.: cyfystyr	drll.: darllener, darlleniad	gr.: gradd
anarf.: anarferedig	cft.: yn cyfateb, cyfatebol	dsn.: deusain, deuseiniaid, deu-	Gr.: Groeg
anh.: anhysbys	cil.: cilyddol	seiniol	<i>Gram.</i> : Gramadeg
anhr.: anhreiglady, anhreigl-	cld.: calediad	dtb.: datblygiad	grb.: gorberffaith
edig	Clt.: Celteg, Celtaidd	dych.: dychweliad	grch.: gorchymnol
annib.: annibynnol	cm: centimetr	dyf.: dyfodol	grff.: gorffennol
annorm.: annormal	cmhl.: cymhleth	dyl.: dylanwad	grm.: gormodiaeth
ans.: ansicr	cmhr.: cymhariaeth, cymharol,	dysg.: dysgedig	gthg.: gwrthgyferbynier, gwrth-
ansathr.: ansathredig	(gradd) gymharol	e.: enw(au)	gyferbyniol
ansill.: ansillafog	cmth.: cymathiad	e.e.: enw cyffredin	gw.: gweler
Ap.: Apocryffa	coegddysg.: coegddysgedig	e.e.: er enghraifft	<i>Gwleid.</i> : Gwleidyddiaeth
Arab.: Arabeg	col.: colofn	e.ll.: enw lluosog	gwr.: gwreiddiol, gwreiddyn
Aram.: Aramaeg	cpl.: cyplad	e.p.: enw priod	gwrth.: gwrthrych(ol)
<i>Arch.</i> : Archaeoleg	<i>Crdd.</i> : Cerddoriaeth	e.tf.: enw torfol	gwthr.: gweithredol, gweithred-
ardd.: arddodiad, arddodiaid	<i>Crf.</i> : Crefydd	eb.: enw benywaidd	ydd
arddl.: arddodiadol	Crn.: Cernyweg, Cernywaidd	ebd.: ebychiad	Gwydd.: Gwyddeleg, Gwyddel-
arf.: arfer(ol, -iadol)	cs.: cynnwys	egg.: enw gwrywaidd	ig
arg.: argraffiad	csf.: cysefin	<i>Egl.</i> : Eglwysig	<i>Gwyddon.</i> : Gwyddoniaeth
<i>Arg.</i> : Argraffyddiaeth	csst.: cystrawen, -nau	engh.: enghraifft (ac weithiau	gwyr.: gwyrriad
At.: Atodiad	ctn.: cytundeb	enghreffitiau)	H.: Hen
atbl.: atblygol	ctr.: cytras(au)	enghrau.: enghreffitiau	h.y.: hynny yw
<i>Athr.</i> : Athroniaeth	cts.: cytsain, cytseiniaid, cyt-	Eid.: Eidaleg	han.: haniaeth(ol)
	seiniol	eidd.: eiddunol	HD: Hen Destament
b.: benywaidd (ac weithiau berf)	cyd.: cydweddiad	eith.: (gradd) eithaf	Heb.: Hebraeg
ba.: berf anghyflawn	cyf.: cyfieithiad	elf.: elfen(nau)	<i>Her.</i> : Herodraeth
bach.: bachigyn, bachigion,	<i>Cyfr.</i> : Cyfraith	enc.: enclitig	Hyd.: Hydref
bachigol	cyff.: cyffredin(ol)	enw.: enwol, enwedig	<i>i.e.</i> : <i>id est</i>
ban.: bannod	cym.: cymal	ep.: epenthetic	<i>ib.</i> : <i>ibidem</i>
be.: berfenw (-au, -ol)	Cym.: Cymraeg, Cymreig	er.: erthygl	<i>id.</i> : <i>idem</i>
<i>Beibl.</i> : Beiblaid	Cyn.: Cynnar	esg.: esgynedig	IE.: Indo-Ewropeg, Indo-
bf.: berf(au)	cynr.: (yn) cynrychioli	est.: estyniad, estynedig	Ewropaid
bfl.: berfol	cynt.: cyntefig	<i>et al.</i> : <i>et alii</i>	<i>Ieith.</i> : Ieitheg, Ieithyddiaeth
bg.: berf gyflawn	cys.: cysylltair, cysylltiad	f.: ferf	IM.: gair a luniwyd neu a god-
bg.a.: berf gyflawn ac ang-	cyw.: cywasgiad	F: Fahrenheit	wyd oddi ar lafar gan Iolo
hyflawn	<i>Chwedl.</i> : Chwedloniaeth	<i>fl.</i> : <i>floruit</i>	Morganwg
<i>Biol.</i> : Bioleg	Chwef.: Chwefror	ff.: ffurf, -iau	Ion.: Ionawr
bl.: blaen(orol)	d.d.: dalen deitl	ffd.: ffurfiad	Iseld.: Iseldireg
bnth.: benthig, benthyciad	d.dd.: di-ddyddiad	ffdro.: ffurfdro	isr.: isradd(ol)
<i>Bot.</i> : Botaneg(ol)	d.g.: dan y gair	ffig.: ffigurol	kg: cilogram
br.: brawddeg(au)	dadf.: dadfathiad	<i>Ffis.</i> : Ffiseg	kHz: ciloherts
<i>Brdd.</i> : Barddoniaeth	<i>Daearydd.</i> : Daearyddiaeth	Ffl.: Fflint	km: cilometr
brf.: byrfodd(au)	dbl.: dyblyg	Ffr.: Ffrangeg	<i>l.c.</i> : <i>loco citato</i>
Brth.: Brythoneg, Brythonig	dchr.: dechrau, dechreuol	<i>Ffren.</i> : Ffrenoleg	ll.: lluosog, llinell(au)
Brych.: Brycheiniog	<i>Derwydd.</i> : Derwyddiaeth	g.: ganrif, geiniog, gwrywaidd	
c.: canrif, ceiniog	deu.: deuil		
<i>c.</i> : <i>circa</i>	deus.: deusill		
C: Celsius			

Llad.: Lladin	nat.: naturiol	rh.: rhagenw(ol)	talf.: talfyriad, talfyredig
llaf.: llafariad, llafariaid, llafarog	neg.: negydd(ol)	rhag.: rhagymadrodd	td.: tudalen
llgr.: llygriad, llygredig	Nor.: Norwyeg, Norseeg	Rhag.: Rhagfyr	teb.: tebyg
Llong.: Llongwriaeth	norm.: normal	rhang.: rhangymeriad(ol)	techn.: technegol
llr.: llafar	O.C.: o oed Crist	rhed.: rhediad(ol), rhedadwy	tf.: torfol
lls.: llaes	offer.: offerynnol	rheol.: rheolaidd	Tiwt.: Tiwtoneg
llsgr.: llawysgrif llsgrau.: llawysgrifau	Og.: Ogam	Rhes.: Rhesymeg	TN: Testament Newydd
lluos.: lluosillafog	oldd.: olddodiad, olldodiad	Rhet.: Rhetoreg	tr.: treiglاد(wy)
Llyd.: Llydaweg	olff.: ôl-ffurfiad	rhgdd.: rhagddodiad, rhagddodiad	traeth.: traethiad(ol), traethawd
llythr.: llythyren, llythrennol	org.: orgraff	rhgfl.: rhagflaenydd	trdd.: tarddiad
m: metr	p.: priod	Rhif.: Rhifyddig	Trefn: Trefaldwyn
m.: mewn(ol)	p.: <i>post</i>	rhif.: rhifol(ion), rhifyn	trf.: terfyniad(au)
Maesd.: Maesyfed	Parch.: Parchedig	rhydd.: rhyddiaith	tris.: trisill
Math.: Mathemateg	Peir.: Peirianeg	s.: swllt	tros.: trosiad(ol)
medd.: meddiannol	pen.: penodol	S.: Saesneg	trsd.: trawsosodiad
Meddyg.: Meddygaeth	Penf.: Penfro	Sacs.: Sacsoneg	trsl.: trawsllythreniad
Meh.: Mehefin	Pensaer.: Pensaernïaeth	Sans.: Sansgrit	tt.: tudalennau
Meir.: Meirionnydd	Pers.: Perseg	sathr.: sathredig	tyb.: tybiedig
MHz: megaherts	pl.: plwyf	Sb.: Sbaeneg	tyw.: tywyll
Milfeddyg.: Milfeddygaeth	pr.: prosthetig	Seic.: Seicoleg	UDA: Unol Daleithiau America
ml.: meddal	pres.: presennol	Sein.: Seineg	un.: unigol
mm: milimetr	prff.: perffaith	Ser.: Seryddiaeth	uns.: unsill
Moes.: Moeseg	prifl.: prifflythyren	Serdd.: Sêr-ddewiniaeth	yng.: ynganiad
Morg.: Morgannwg	proc.: proclitig	sfn.: safon(ol)	ym.: ymyl
Mwyn.: Mwynyddiaeth	prs.: person(ol)	Sgand.: Sgandinafeg	ymad.: ymadrodd(ion)
myn.: mynegol	prth.: perthynas	sill.: sillaf(au), sillafiad, sillafog	ysg.: ysgrifen(edig)
Myn.: Mynwy	pth.: perthydol	Swol.: Swoleg	yst.: ystad
n.: nodyn	Pysg.: Pysgyddiaeth	Tach.: Tachwedd	
	<i>q.v.: quod vide</i>	taf.: tafodiath, tafodieithol	

*Treiglir byrfoddau yn ôl yr angen; cyfeiria enwau'r siroedd at y ffiniau cyn 1974.

ARWYDDION A NODAU

> yn rhoi.

< yn tarddu o.

* yn ddynodi ffurf dybiedig nad oes enghraifft ohoni, ond sy'n debygol yn ôl deddfau sain. Hefyd ar ôl person cyntaf presennol mynegol berfau diffygiol, e.e. *adanaf**: *adeni*, i ddynodi mai ffurf dybiedig ydyw.

= yn cyfateb i.

≡ i'w ynganu fel.

? i ddynodi ffurf, dyddiad, ystyr, neu darddiad amheus.

† i ddynodi bod ffurf yn amlwg yn ansathredig, e.e. o flaen rhai o'r glosau, e.e. †*amwawbod*, neu fod orgraff y dangosair yn hynafol, e.e. †*diguormechis*.

() i ddynodi blwyddyn cyhoeddi'r argraffiad a ddarllenwyd oni ddarllenwyd yr argraffiad cyntaf, e.e. **1659 (1751) GIA**, sef *Galwad Ir Amychweledig*.

[] i gynnwys elfennau gair neu ymdriniaeth â'i darddiad; i ddynodi bod tudalen heb ei rifnodi; bod blwyddyn cyhoeddi'r llyfr heb ei nodi; i egluro'r cyd-destun; i ddynodi mai treigledig yw'r gytsain yn y gair; i lenwi bwlch mewn llawysgrif neu lyfr, ac i rai dibenion amlwg eraill.

WELSH ABBREVIATIONS*

a.: adjective, adjectival	C.C.: B.C.	diar.: proverbs	Gael.: Gaelic
<i>a.</i> : <i>ante</i>	<i>c.d.</i> : Bardic Prosody	dib.: dependent, subjunctive	Gal.: Gaulish
abl.: ablative	Caerf.: Carmarthenshire	difr.: derogatory	<i>Gardd.</i> : Horticulture
abs.: absolute	Caern.: Caernarvonshire	diff.: definition	geir.: dictionary, dictionaries,
ac.: accent, accentuation, ac-	camdrdd.: false etymology	digr.: humorous, facetious	lexicographical
cented	cdr.: coordinate	dihar.: proverb	geird.: etymology,
<i>Adar.</i> : Ornithology	cdrn.: affirmative, positive, in-	dil.: following	etymological
adarg.: reprint	tensive	Dinb.: Denbighshire	gen.: genitive
adf.: adverb	<i>Cem.</i> : Chemistry	dir.: concrete	Germ.: Germanic
adff.: re-formation	cen.: gender	dirm.: contemptuous	gl.: gloss on
adfl.: adverbial	Cered.: Cardiganshire	disg.: grave, falling, unaccented	gn.: particle
aff.: vowel affection, affected	cf.: compare	disgr.: descriptive	godd.: passive
af.: irregular	cfdds.: adaptation	diw.: end, late, modern	goddr.: subject, nominative,
Alm.: German	chl.: case	<i>Diwin.</i> : Theology	subjective
<i>Amaeth.</i> : Agriculture	chn.: introductory	diwyg.: emend(ed)	Goed.: Goidelic
amh.: doubtful, dubious	chn.: combination(s)	dll.: derivative	gof.: interrogative
amhd.: indefinite	cfns.: compound(s)	dng.: demonstrative	gogl.: north
amhff.: imperfect	cfr.: allusion, reference, allu-	drb.: dative	gol.: editor, edited by
amhrs.: impersonal	sive	<i>Drq.</i> : Geology	Gorff.: July
amr.: variant(s), various	cfrch.: vocative	drll.: read(ing), version	<i>Gors.</i> : pertaining to bardic
ams.: tense	cfrt.: equative (degree)	dsn.: diphthong(s), diphthongal	Gorsedd
anarf.: obsolete	cfst.: synonym(ous)	dtb.: development	Goth.: Gothic
anh.: unknown	cft.: corresponding	dych.: reversion	gr.: degree
anhr.: not mutable, not mutated	<i>Chwedl.</i> : Mythology	dyf.: future	Gr.: Greek
annib.: independent	Chwef.: February	dyl.: influence	<i>Gram.</i> : Grammar
annorm.: abnormal	cil.: reciprocal	dysg.: learned	grb.: pluperfect
ans.: uncertain	clid.: provection	e.: noun(s), name(s)	grch.: imperative
ansathr.: obsolete	Clt.: Celtic	e.c.: common noun	grff.: past
ansill.: non-syllabic	cm: centimetre	e.e.: for example, <i>e.g.</i>	grm.: hyperbole
Ap.: Apocrypha	cmhl.: complex	e.ll.: plural noun	gthg.: contrast(ing), antithesis,
Arab.: Arabic	cmhr.: comparison,	e.p.: proper noun	antithetical
Aram.: Aramaic	comparative (degree)	e.tf.: collective noun	gw.: see
<i>Arch.</i> : Archaeology	cmth.: assimilation	eb.: feminine noun	<i>Gwleid.</i> : Politics
ardd.: preposition(s)	coegddydg.: pseudo-learned	ebd.: interjection	gwr.: original, root, base
arddl.: prepositional	col.: column	eg.: masculine noun	gwrth.: object, accusative, ob-
arf.: use, usage, usual, consue-	cpl.: copula	<i>Egl.</i> : Ecclesiastical	jective
tudinal	<i>Crdd.</i> : Music	Eid.: Italian	gwthr.: active, agent
arg.: edition	<i>Crf.</i> : Religion	eidd.: optative	Gwydd.: Irish
<i>Arg.</i> : Typography, Printing	Crn.: Cornish	eith.: superlative (degree)	<i>Gwyddon.</i> : Science
At.: Supplement	cs.: contents	elf.: element(s)	gwyr.: vowel mutation
atbl.: reflexive	csf.: positive, radical	enc.: enclitic	
<i>Athr.</i> : Philosophy	est.: syntax, construction	engh.: example (sometimes ex-	H.: Old
	ctn.: agreement	amples)	h.y.: that is, <i>i.e.</i>
b.: feminine (sometimes verb)	ctr.: cognate(s)	enghrau.: examples	han.: abstraction, abstract
ba.: transitive verb	cts.: consonant(s), consonantal	enw.: nominal, special, espe-	HD: Old Testament
bach.: diminutive(s)	cyd.: analogy	cially	Heb.: Hebrew
ban.: article	cyf.: translation	ep.: epenthetic	<i>Her.</i> : Heraldry
be.: verb-noun	<i>Cyfr.</i> : Law	er.: article	Hyd.: October
<i>Beibl.</i> : Biblical	cyff.: common, general	esg.: acute, rising, accented	<i>i.e.</i> : <i>id est</i>
bf.: verb(s)	cym.: clause	est.: extension, extended	<i>ib.</i> : <i>ibidem</i>
bfl.: verbal	Cym.: Welsh	<i>et al.</i> : <i>et alii</i>	<i>id.</i> : <i>idem</i>
bg.: intransitive verb	Cyn.: Early	f.: verb	IE.: Indo-European
bg.a.: intransitive and transitive	cynr.: representing	F: Fahrenheit	<i>leith.</i> : Philology, Linguistics
verb	cynt.: primitive, original	ff.: form(s)	IML: word formed or noted by
<i>Biol.</i> : Biology	cys.: conjunction	ffd.: formation	Iolo Morganwg
bl.: prefixed, preceding	cyw.: contraction	ffdro.: inflexion	Ion.: January
bnth.: borrowed, loanword	d.d.: title-page	ffig.: figurative	Iseld.: Dutch, Netherlandish
<i>Bot.</i> : Botany, Botanical	d.dd.: undated	<i>Ffis.</i> : Physics	isr.: subordinate
br.: sentence(s)	d.g.: under the word, <i>s.v.</i>	Ffl.: Flintshire	
<i>Brdd.</i> : Poetry, Bardism	dadf.: dissimilation	Ffr.: French	kg: kilogram
brf.: abbreviation(s)	<i>Daerydd.</i> : Geography	<i>Ffren.</i> : Phrenology	kHz: kilohertz
Brth.: Brittonic, British	dbl.: duplicate	<i>fl.</i> : <i>floruit</i>	km: kilometre
Brych.: Brecknock(shire)	dchr.: beginning, initial		
	<i>Derwydd.</i> : Druidism		
c.: century, penny, pence	deu.: dual	g.: century, penny, pence,	<i>l.c.</i> : <i>loco citato</i>
<i>c.</i> : <i>circa</i>	deus.: bisyllabic	masculine	ll.: plural, line(s)
C: Celsius	dfn.: quoted, quotation, citation	g.b.: bardic vocabularies	Llad.: Latin
C.: Medieval, Middle			llaf.: vowel(s), vocalic

llgr.: corrupt(ion)	norm.: normal	rhang.: participle, participial	teb.: similar, probable, likely
Llong.: Seamanship	O.C.: A.D.	rhed.: conjugation, conjugated	techn.: technical
llr.: colloquial	offer.: instrumental	rheol.: governed by, regular	tf.: collective, mass
lls.: spirant, aspirate	Og.: Ogham	Rhes.: Logic	Tiwt.: Teutonic
llsgr.: manuscript	oldd.: suffix(es)	Rhet.: Rhetoric	TN: New Testament
llsgrau.: manuscripts	olff.: back-formation	rhgdd.: prefix(es)	tr.: mutation, mutable
lluos.: polysyllabic	org.: orthography	rhgfl.: antecedent	traeth.: predicate, predicative, treatise
Llyd.: Breton		Rhif.: Arithmetic	trdd.: etymology
llythr.: letter, literal	p.: proper	rhif.: numeral(s), number	Trefn.: Montgomery(shire)
	p.: <i>post</i>	rhydd.: prose	trf.: inflexion(s), termination(s)
m: metre	Parch.: Reverend		tris.: trisyllabic
m.: infixed	Peir.: Engineering	s.: shilling	tros.: transferred (sense), metaphor(ical)
Maesd.: Radnor(shire)	pen.: definite, specific	S.: English	trsd.: metathesis
Math.: Mathematics	Penf.: Pembrokeshire	Sacs.: Saxon	trsl.: transliteration
medd.: possessive	Pensaer.: Architecture	Sans.: Sanskrit	tt.: pages
Meddyg.: Medicine	Pers.: Persian	sathr.: common, vulgar	tyb.: conjectural
Meh.: June	pl.: parish	Sb.: Spanish	tyw.: obscure
Meir.: Merionethshire	pr.: prosthetic	Seic.: Psychology	
MHz: megahertz	pres.: present	Ser.: Astronomy	UDA: United States of America
Milfeddyg.: Veterinary Science	prff.: perfect	Serdd.: Astrology	un.: singular
ml.: (with) lenition, soft	prifl.: capital letter	sfn.: standard	uns.: monosyllabic
mm: millimetre	proc.: proclitic	Sgand.: Scandinavian	
Moes.: Ethics	prs.: person(al)	sill.: syllable(s), syllabic, spelling	yng.: pronunciation
Morg.: Glamorgan(shire)	prth.: relation, affinity	Swol.: Zoology	ym.: margin
Mwyn.: Mineralogy	pth.: relative		ymad.: phrase(s)
myn.: indicative	Pysg.: Ichthyology		ysg.: writing, written
Myn.: Monmouthshire			yst.: state
	q.v.: <i>quod vide</i>	Tach.: November	
n.: note		taf.: dialect(al)	
nat.: natural	rh.: pronoun, pronominal	talf.: abbreviation, abbreviated	
neg.: negative	rhag.: introduction	td.: page	
Nor.: Norwegian, Norse	Rhag.: December		

*Abbreviations may be mutated; county names refer to the pre-1974 boundaries.

MARKS AND SYMBOLS

- > giving.
- < derived from.
- * indicating an unattested hypothetical form. Also, following the first person present indicative of defective verbs, e.g. *adanaf**: *adeni*, to indicate that it is a hypothetical form.
- = corresponding to.
- ≡ is to be pronounced as.
- ? to indicate a doubtful form, date, meaning, or etymology.
- † to indicate that a form is evidently obsolete, e.g. before some of the glosses, e.g. †*amawbod*, or that the orthography of the headword is archaic, e.g. †*diguormechis*.
- () to indicate the year of publication of the edition read if the first edition has not been read. e.g. **1659 (1751)** *GIA*, namely *Galwad Ir Anmychweledig*.
- [ ] enclosing the elements of a word or a discussion of its etymology; to indicate an unpaginated page; that the book bears no date of publication; to elucidate the context; to indicate that the consonant in a word is mutated; to supply a deficiency in a manuscript or book; and for some other self-evident purposes.

ENGLISH ABBREVIATIONS*

a.: <i>ante</i>	d.: (old) penny, pence	i.e.: <i>id est</i>	nom.: nominative
A.D.: Anno Domini	Dan.: Daniel (OT)	ib.: <i>ibidem</i>	Nor.: Norwegian, Norse
a.m.: before noon	dat.: dative	id.: <i>idem</i>	ns.: nouns
abbr.: abbreviation, &c.	def.: definite	IE.: Indo-European	NT: New Testament
abbrs.: abbreviations	dem.: demonstrative	imper.: imperative	Num.: Numbers (OT)
abl.: ablative	Den.: Denbighshire	imperf.: imperfect	num.: numeral
acc.: accusative	derog.: derogatory, &c.	impers.: impersonal	
act.: active(ly)	Deut.: Deuteronomy (OT)	ind.: indirect	O: Old (to denote a period in
adj.: adjective, &c.	dial.: dialect, &c.	indef.: indefinite	the development of a lan-
adjs.: adjectives	dict.: dictionary	indic.: indicative	guage)
adv.: adverb, &c.	dim.: diminutive, &c.	infl.: influence, &c.	Obad.: Obadiah (OT)
advs.: adverbs	dims.: diminutives	int.: interjection	obj.: object, objective
Agl.: Anglesey	dissim.: dissimilation, &c.	interrog.: interrogative(ly)	obs.: obsolete
anal.: analogy, &c.	Du.: Dutch	intr.: intransitive	occas.: occasional(ly)
Ap.: Apocrypha		intrans.: interjections	opp.: (as) opposed (to), opposite
app.: apparently	E.: English	Ir.: Irish	orig.: origin, original(ly)
approx.: approximate(ly)	e.g.: for example	irreg.: irregular(ly)	ornith.: ornithology, &c.
Arab.: Arabic	eccl.: ecclesiastical, &c.	Isa.: Isaiah (OT)	OT: Old Testament
Aram.: Aramaic	Eccles.: Ecclesiastes (OT)	It.: Italian	
archaeol.: archaeology, &c.	Ecclus.: Ecclesiasticus (Ap.)		p.: <i>post</i>
arith.: arithmetic, &c.	electr.: electricity, &c.	Jas.: James (NT)	p.m.: after noon
art.: article	engin.: engineering, &c.	Jer.: Jeremiah (OT)	part.: participle
assim.: assimilation, &c.	Engl.: England, English	Josh.: Joshua (OT)	pass.: passive(ly)
astrol.: astrology, &c.	Eph.: Ephesians (NT)	Judg.: Judges (OT)	Pem.: Pembrokeshire
astron.: astronomy, &c.	equat.: equative		perh.: perhaps
	erron.: erroneous(ly)	kg: kilogram	pers.: person(al)
B.C.: Before Christ	Esd.: Esdras (Ap.)	Kgs.: Kings (OT)	Pers.: Persian
back-form.: back-formation	esp.: especial(ly)	kHz: kilohertz	Pet.: Peter (NT)
Bel & Dr.: Bel and the Dragon	et al.: <i>at alii</i>	km: kilometre	Phil.: Philippians (NT)
(Ap.)	etym.: etymology, &c.		Philem.: Philemon (NT)
bibl.: biblical	ex.: example	L.: Late (to denote a period in	philol.: philology, &c.
biol.: biology, &c.	excl.: exclamation, &c., exclu-	the development of a lan-	philos.: philosophy, &c.
bot.: botany, &c.	sive, &c.	guage)	phonet.: phonetics, &c.
Bre.: Brecknock(shire)	Exod.: Exodus (OT)	l.c.: <i>loco citato</i>	phr.: phrase
Bret.: Breton	exx.: examples	Lam.: Lamentations (OT)	phrs.: phrases
Brit.: British	Ezek.: Ezekiel (OT)	Lat.: Latin	pl.: plural
		Lev.: Leviticus (OT)	plup.: pluperfect
	F: Fahrenheit	lit.: literal(ly)	pos.: positive
c.: century, <i>circa</i>	facet.: facetious, &c.	m: metre	poss.: possessive
C: Celsius	fem.: feminine	M: Medieval, Middle (to	Pr. of Man.: The Prayer of
Celt.: Celtic	fig.: figurative(ly)	denote a period in the devel-	Manasseh (Ap.)
cf.: compare	<i>fl.: floruit</i>	opment of a language)	pred.: predicate, predica-
chem.: chemistry, &c.	Fli.: Flintshire	Macc.: Maccabees (Ap.)	tive(ly)
Chr.: Chronicles (OT)	Fr.: French	Mal.: Malachi (OT)	pref.: prefix
cm: centimetre	fut.: future	malc.: masculine	prep.: preposition
cogn.: cognate		math.: mathematics, &c.	preps.: prepositions
Col.: Colossians (NT)	Gael.: (Scottish) Gaelic	Matt.: Matthew (NT)	pres.: present (tense)
collect.: collective(ly)	Gal.: Galatians (NT)	med.: medicine, &c.	print.: printing
colloq.: colloquial(ly)	Gaul.: Gaulish	Mer.: Merionethshire	prob.: probable, &c.
com.: common(ly)	gen.: general, &c.	MHz: megahertz	pron.: pronoun, &c.
comb.: combination,	Gen.: Genesis (OT)	Mic.: Micah (OT)	prop.: proper(ly)
combining	genit.: genitive	min.: mineralogy, mining, &c.	pros.: prosody, &c.
combs.: combinations	geog.: geography, &c.	mistransl.: mistranslation	prov.: proverb, &c.
comp.: comparative	geol.: geology, &c.	mm: millimetre	Prov.: Proverbs (OT)
compd.: compound	Ger.: German	mod.: modern	prs.: person(al)
confus.: confusion, &c.	Gk.: Greek	Mod.: Modern (to denote a	prt.: particle
conj.: conjunction	Gla.: Glamorgan	period in the development of	Ps.: Psalms (OT)
conjns.: conjunctions	Goed.: Goedelic	a language)	psych.: psychology, &c.
cons.: consonant, &c.	Goth.: Gothic	Mon.: Monmouthshire	
conss.: consonants	gram.: grammar, &c.	Mtg.: Montgomery(shire)	q.v.: <i>quod vide</i>
contr.: contraction, &c.		mus.: music, &c.	Rad.: Radnor(shire)
Cor.: Corinthians (NT)	Hab.: Habakkuk (OT)	mut.: mutation, mutable	ref.: reference
Corn.: Cornish	Hag.: Haggai (OT)	myth.: mythology, &c.	refl.: reflexive(ly)
corrupt.: corresponding, &c.	Heb.: Hebrew, Hebrews (NT)	n.: noun	rel.: relative
corrupt.: corruption	her.: heraldry, &c.	neg.: negative	Rest of Esth.: Additions to
Crd.: Cardiganshire	hist.: historical, history	Neh.: Nehemiah (OT)	Esther (Ap.)
Crn.: Carmarthenshire	hort.: horticulture, &c.		Rev.: Revelation (NT)
Crn.: Caernarvonshire	Hos.: Hosea (OT)		

Rom.: Romans (NT)	spec.: special(ly)	tr.: transitive	vb.: verb
s.: shilling(s)	St.: Saint [xii]	transf.: in transferred sense	vbl: verbal
S. of III Ch.: The Song of the Three Young Men (Ap.)	subj.: subjunctive	transl.: translation, &c.	vbs.: verbs
S. of S.: Song of Solomon (OT)	suf.: suffix	translit.: transliteration, &c.	vn.: verb-noun
Sam.: Samuel (OT)	superl.: superlative	typogr.: typography, &c.	voc.: vocative
Scand.: Scandinavia(n)	Sus.: Susanna (Ap.)	unkn.: unknown	W.: Welsh
sent.: sentence	syl.: syllable, &c.	USA: United States of America	Wisdom of Solomon (Ap.)
sing.: singular	syn.: synonym, &c.	usu.: usual(ly)	Zech.: Zechariah (OT)
Skr.: Sanskrit	theol.: theology, &c.	var.: variant	Zeph.: Zephaniah (OT)
Sp.: Spanish	Thess.: Thessalonians (NT)	vars.: variants	
	Tim.: Timothy (NT)		

*Abbreviations may be mutated; county names refer to the pre-1974 boundaries.